

І.О. Іртищева, д-р екон. наук, професор
Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова
О.В. Гуріна, канд. екон. наук, доцент
Миколаївський національний університет
імені В.О. Сухомлинського,
Ю.А. Работін, старший викладач
Одеська національна академія харчових технологій

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО ОЦІНКИ ЕФЕКТИВНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ У КОНТЕКСТІ ЗАДОВОЛЕННЯ СУСПІЛЬНИХ ПОТРЕБ

У статті обґрунтовано, що в сучасних умовах мотиваційні чинники стають одними з визначальних факторів соціального розвитку та рушійними силами економічного прогресу. Використання теорії мотивації, зокрема теорії потреб, у процесі проектування соціальної політики регіону є важливим чинником її дієвості з позицій впливу на розвиток соціальних процесів у заданому векторі. Автором досліджено наукові підходи до оцінювання ефективності регіональної соціальної політики, запропоновано модель оцінки ефективності соціальної політики регіону крізь призму задоволення суспільних потреб. Уточнено поняття «ефективності регіональної соціальної політики», систематизовано критерії й показники її оцінки у контексті теорії мотивації.

Ключові слова: соціальна політика, теорія мотивації, потреби, критерії, людський розвиток.

Постановка проблеми. Сучасні світові тенденції, що характеризуються зростанням ролі людського потенціалу в забезпеченні ефективного розвитку економіки та поступової трансформації громадянського суспільства під впливом процесів глобалізації, інформатизації та перманентних кризових явищ, зумовлюють виникнення принципово нових завдань у сфері забезпечення ефективного регіонального менеджменту. У системі взаємин сучасного суспільного прогресу саме людина виступає головним ключовим елементом соціально-економічної, науково-технічної та інформаційної взаємодії. При цьому, однією з умов сталого розвитку соціально-економічних систем стає необхідність більш повного задоволення усього спектра суспільних

потреб, включаючи особистісні, серед яких: потреби у самореалізації, ідентичності, культурному й духовному розвитку.

Вирішення проблем соціального забезпечення й розвитку регіону потребує, серед іншого, удосконалення методичних підходів до оцінювання ефективності регіонального управління у контексті задоволення суспільних потреб, що визначає актуальність досліджень цьому напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Проблеми оцінювання ефективності соціальної політики на різних рівнях досліджуються широким колом вітчизняних науковців, серед яких Алексеєнко Т.Ф., Боднар В.Д., Валенков В. Є., Риндзак О.Т., Яценко Л.Д., Макарова О.В. та багато інших. За результатами їх праць розроблено ґрунтовну методологічну базу, що використовуються для ідентифікації, порівняльного аналізу та оцінки ефективності соціальної політики за різними критеріями. Разом з цим, не достатньо дослідженими залишаються питання мотиваційного чинника в соціальній політиці, що зумовило вибір мети та цілей даного дослідження.

Метою написання статті є обґрунтування методичних підходів до оцінки ефективності соціальної політики з позицій задоволення суспільних потреб.

Виклад основного матеріалу дослідження. Провідними факторами соціального розвитку регіону є зростання його економіки, що у поєднанні з ефективною соціальною політикою сприятиме збалансованому розвитку суспільства, підвищенню добробуту та досягненню високих соціальних стандартів. У свою чергу, основною метою соціальної політики в сучасних умовах є підвищення якості життя населення, що включає не лише споживання матеріальних благ та послуг, а й задоволення духовних потреб, стан здоров'я, тривалість життя, морально-психологічний клімат.

Зростання ролі людини та людського капіталу в забезпеченні ефективного функціонування сучасних соціально-економічних систем вимагає перегляду наукових підходів до оцінювання ефективності соціально-економічних механізмів регіонального управління з позицій суспільної мотивації та людського розвитку.

Вирішення проблем соціального забезпечення й розвитку регіону потребує насамперед удосконалення системи оцінювання ефективності регіонального управління у цій сфері.

Серед вітчизняних науковців немає єдиної думки стосовно кінцевих показників оцінювання рівня ефективності соціальної політики. Одним з вимірників соціального аспекту економічного розвитку, згідно з твердженням Валенкова В.Є. виступає соціальний потенціал регіону під

яким автор розуміє «сукупність можливостей/ресурсів (людських, природних, матеріальних, фінансових, інноваційних та інших) територіального забезпечення найбільш сприятливих умов життєдіяльності населення. З цієї точки зору, соціальний потенціал регіону має двоїстий характер. З одного боку, він містить комплекс умов, що визначають можливості життєдіяльності людини, соціальних груп та суспільства в цілому. В цьому ракурсі потенціал без" посередньо пов'язаний з невиробничою сферою, в межах якої відбувається задоволення соціальних потреб. З іншого боку, соціальний потенціал створює можливості для забезпечення процесу господарської діяльності, і, таким чином, він є необхідною та основною складовою виробничої сфери в частині використання людського капіталу»[4, с.124].

У свою чергу Садова У.Я., ефективність регіональної соціальної політики визначає з економічної позиції, згідно якої «це максимальне (в т.ч. оперативне) досягнення соціальних цілей регіонального розвитку за умови залучення мінімальних з погляду регіональної економіки ринку інвестиційних коштів (в т.ч. соціальних). Таке визначення є модифікацією загальноприйнятого в економічній літературі трактування ефективності (від лат. *effectivus* – діяльний, творчий) як результативності економічної діяльності, котра вимірюється відношенням отриманого економічного ефекту до витрат ресурсів, які зумовили отримання цього ефекту» [10].

Визначати ефективність соціальної політики у регіоні через рівень виконання соціальних програм запропоновано у працях [9; 11].

Частина авторів, серед яких [2; 5; 6] вважають, що головним результатом ефективної соціальної політики на будь-якому рівні є досягнутий рівень людського розвитку, який пропонується обчислювати на основі індикаторів, що використовуються в ООН.

Погоджуємося з науковцями, що такий підхід забезпечуватиме уніфікацію показників вимірювання ефективності соціальної політики на рівні країни та її регіонів та забезпечать спів ставність отриманих показників при здійсненні міжнародного порівняння. Згідно методології ООН, ключовими критеріями людського розвитку виступають: очікувана тривалість життя при народженні, середня тривалість навчання, очікувана тривалість навчання та ВВП на душу населення. Разом з цим, вважаємо, що наведені показники не в повній мірі відображають ефективність соціального розвитку на регіональному рівні, оскільки охоплюють лише частину соціальної сфери розвитку людини.

Більш диференційований комплексний підхід до оцінювання людського розвитку, який вважається інтегральним вимірником результативності соціальної політики як на рівні країни, так і у розрізі її

регіонів є офіційна «Методика вимірювання регіонального людського розвитку», затверджена рішенням Президії НАН України та колегії Державної служби статистики України від 13.06.2012 № 123-м. До розрахунку регіонального індексу людського розвитку включено 33 показники, об'єднані у 6 блоків відповідно до основних аспектів людського розвитку: відтворення населення; соціальне становище; комфортне життя; добробут; гідна праця; освіта.

Розрахунки індексу людського розвитку дозволяють побудувати єдину шкалу, на якій у ранжованому порядку розміщуються всі регіони України. Конкретне значення інтегрального індексу (або індексів, що характеризують окремі аспекти людського розвитку) не мають економічної інтерпретації – важливим є лише місце, яке належить кожному конкретному регіону на єдиній для України шкалі [8]. Безумовно, наведена методика має вагомим практичне значення для оцінювання ефективності регіональної політики.

Разом з цим, важливу роль у соціальних процесах відіграють саме мотиваційні чинники. Від ефективної організації стимулювання залежить поведінка окремих індивідів та соціальних груп, що в кінцевому підсумку впливає на формування соціального середовища та відповідного соціального клімату. У цьому контексті погоджуємося із твердженням, що «одним із вимірів соціальності людини є її поведінка як сукупність видимих вчинків і дій, що так чи інакше зачіпають інтереси інших людей, великих та малих соціальних груп та відображають рівень засвоєння нею соціальних норм, правил, принципів життєдіяльності в умовах взаємодії з оточуючим довкіллям» [1, с. 3.]. Теорія мотивації ефективно використовується на рівні підприємств та організацій і має на меті регулювання поведінки працівників та спрямування їх зусиль у напрямку реалізації цілей організації. Окремі мотиваційні інструменти використовуються в управлінні великими групами людей та рекламі. Крім того, у зв'язку із загостренням соціальних проблем в Україні в останні роки та перманентними соціальними конфліктами, що загрожують національній безпеці держави питання оцінювання соціалізації регіонального розвитку крізь призму мотивації набувають актуальності.

Враховуючи вагомий вплив мотивації на соціальну поведінку та сприйняття життєвих ситуацій населенням, ефективність соціальної політики можна визначити, як «здатність регіональних органів влади найбільш повно задовольнити потреби населення регіону, забезпечуючи при цьому відповідний розвиток економіки та дотримуючись базових принципів соціальної політики держави».

Класичним підходом до ранжування потреб є «ієрархія потреб А. Маслоу», згідно з якою потреби бувають первинними або базовими та вторинними (потреби вищого порядку). Основними ідеями піраміди А. Маслоу можна виділити: люди постійно відчують потреби, незадоволені потреби активізують дії людини, потреби можна об'єднати у певні групи, задоволення потреб повинно відбуватися на ієрархічній основі, потреби нижчого рівня є пріоритетними, потреби вищого рівня можна задовольнити більш різноманітними способами [3, с. 285].

На основі адаптування теорії Ієрархії потреб А. Маслоу [7] та «Методики вимірювання регіонального людського розвитку» [8], автором запропоновано ієрархічну схему оцінювання ефективності соціальної політики регіону (рис. 1).

Згідно з даною концепцією, задоволення кожного рівня потреб слід розглядати з одного боку як передумови для виникнення потреб наступного рівня, а з іншого – як послідовний процес накопичення відповідного соціального потенціалу людського розвитку. Слід зазначити, що пропонується методика оцінювання соціальної політики відповідає головним сучасним концепціям та провідним трендам у сфері соціалізації, згідно яких саме людина, її індивідуальність, інтелект і соціальні потреби являються базовим ядром розвитку соціально-економічних процесів у постіндустріальному суспільстві.

Базові потреби задоволення яких створює умови для виживання та відтворення населення гарантує держава шляхом встановлення мінімальних соціальних стандартів, виплат та компенсацій. Мінімальні соціальні стандарти., соціальні виплати, пільги та субсидії виступають основою політики відтворення населення в усіх регіонах.

На мезорівні головними інструментами, що сприяють забезпеченню життєдіяльності та відтворення населення є організація медичного обслуговування, надання соціальних послуг та допомога малозабезпеченим громадянам у рамках окремих регіональних програм. У якості результативних показників рівня задоволення базових потреб, що враховують особливості подання статистичної інформації у розрізі регіонів України вважаємо демографічний стан території та показники здоров'я населення.

Потреби у безпеці та захисті виступають наступною групою базових потреб, достатній рівень забезпечення яких сприяє покращенню соціального клімату в регіоні, зниженню соціальної напруги та стимулює закріплення населення на певній території. У цьому контексті не можемо не погодитися з висновками аналітичної доповіді Національного інституту стратегічних досліджень: «якість життя населення і умови життя, що її

найкраще характеризують, визначаються ефективністю соціальної політики, впроваджуваною державою. Навіть в умовах обмеженості ресурсів не можна одночасно «згортати» всі соціальні програми і зменшувати всі статті соціальних видатків, оскільки такий підхід в довгостроковій перспективі буде мати негативні наслідки у вигляді безповоротних втрат людського капіталу.

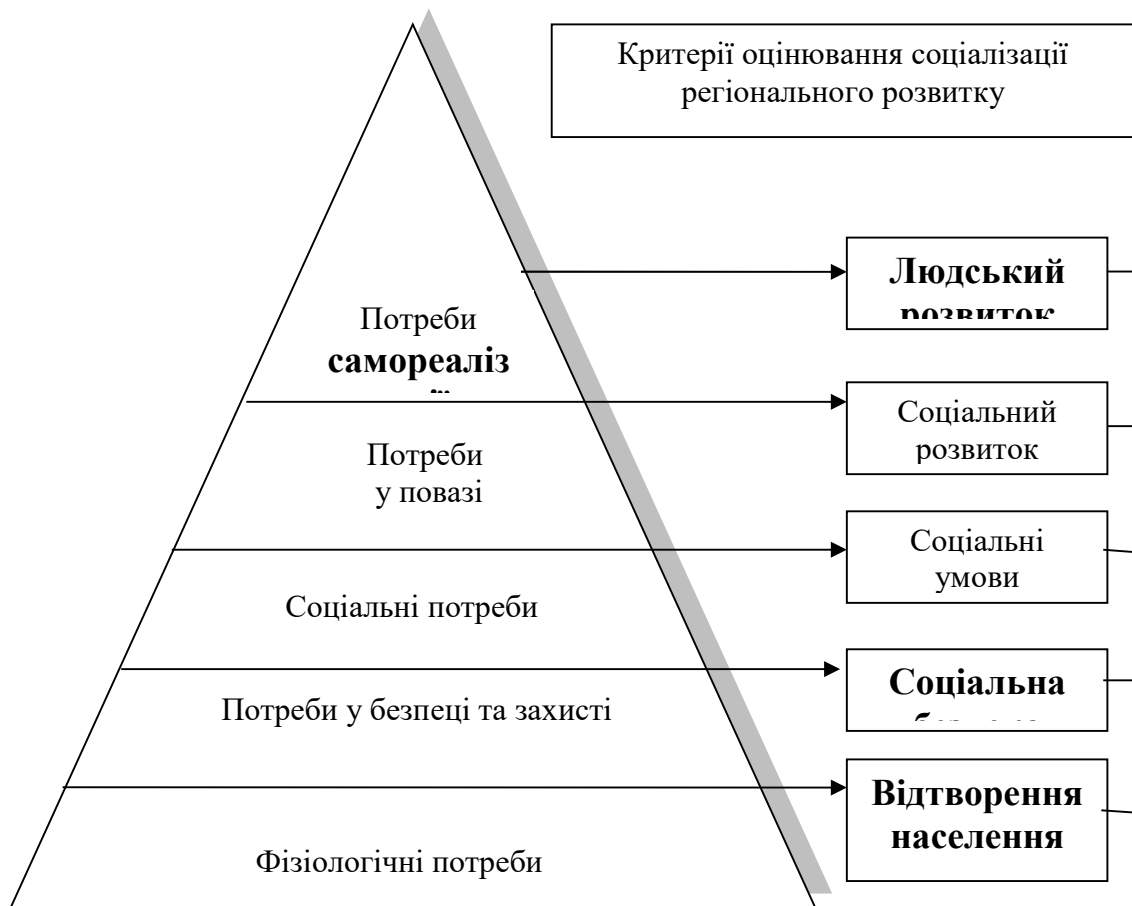

Рис. 1. Критерії оцінювання соціалізації регіонального розвитку крізь призму «ієрархії потреб»

Джерело: розроблено автором

Крім того, зменшення державних витрат на такі базові сфери життєдіяльності як освіта і медицина не тільки призводить до втрат існуючого трудових ресурсного потенціалу, але й мінімізує шанси нинішніх дітей (а в перспективі – повноцінних членів суспільства) на достойне місце у новій соціальній структурі. Таким чином, нинішня масова незаможність набуває само відтворювального характеру – економічна і соціальна роль людини у суспільстві визначається переважно її соціальним походженням. На додачу, в патерналістично налаштованому суспільстві з високими очікуваннями щодо соціальної ролі держави будь-які кроки уряду у

напрямі скорочення своїх соціальних зобов'язань є додатковим чинником підвищення соціальної напруженості»[12., с. 18]

На основі проведених розвідок, автором запропоновано наступні критерії оцінки рівня соціального забезпечення потреб у безпеці та захисті, що водночас виступають вимірником загальної безпеки регіону та дозволяють ранжувати відповідальність відповідних регіональних інституцій:

- економічна безпека (рівень зайнятості та доходів населення, рівень середньої заробітної плати, відсутність заборгованостей);

- продовольча безпека опосередковано визначає рівень економічної та фізично доступності всього переліку необхідних для здоров'я та життєдіяльності людини продуктів харчування;

- екологічна безпека визначає безпечність впливу навколишнього природного середовища на здоров'я та працездатність людини;

- криміногенна безпека, що характеризує стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від злочинних дій осіб та їх угруповань.

Соціальні умови життя населення – це комплексний показник, що враховує систему умов та інституцій, що в сукупності визначають рівень життя та комфортність проживання населення на тій чи іншій території. Виходячи з міркування задоволення мінімальних соціальних потреб для відносно комфортного проживання й життєдіяльності, автором запропоновано ряд індикаторів: забезпеченість населення житловою площею, доступ до медичних та освітніх послуг, рівень розвитку споживчого ринку.

Забезпечення соціальних потреб у населення у доступі до відповідних культурних та духовних благ, формує передумови для гідного існування, соціальних комунікацій та розвитку громадянського суспільства. Тому, рівень забезпечення визначеної групи потреб характеризує насамперед якісний аспект соціальної політики. Мінімально-необхідними умовами задоволення соціальних потреб є розвиток закладів культури, освіти та спорту й доступ населення до соціальних комунікацій.

До групи потреб найвищого рівня відносять насамперед потреби людини у розвитку та самореалізації. Створення на території регіону гідних умов для задоволення вказаної категорії потреб формує базис для розвитку інтелектуальної складової людського потенціалу та є необхідною умовою переходу економіки на модель інноваційного розвитку. Виходячи з даних міркувань, кінцевими критеріями реалізації соціальної політики в цій сфері вважаємо: рівень доступу населення до вищої освіти, підготовка

наукових кадрів у регіоні та обсяги інноваційних витрат у розрахунку на одного працюючого.

На основі проведених досліджень та виходячи з мети оцінки соціальної політики крізь призму задоволення соціальних потреб населення, автором запропоновано систему показників оцінювання ефективності соціальної політики (рис. 2.)

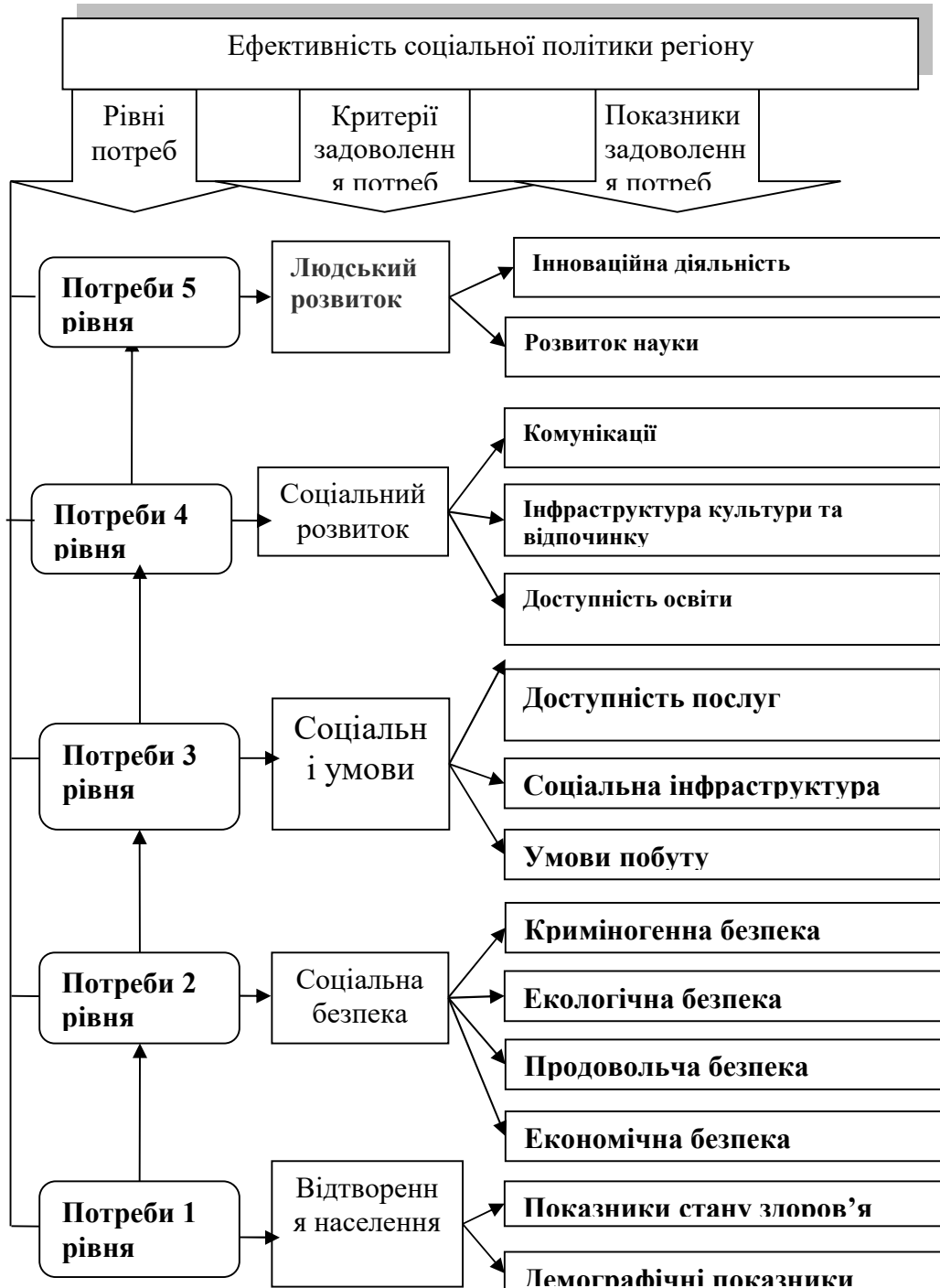

Рис. 2. Система показників ефективності соціальної політики регіону у контексті задоволення потреб людини

Джерело: Систематизовано автором

Оцінювання ефективності регіональної політики у сфері соціалізації потребує розроблення відповідних методичних підходів та уточнення індикаторів для розрахунку відповідних показників. Слід зазначити, що індикатори оцінювання ефективності соціальної політики можна умовно розділити на 2 групи - кількісні та якісні. Основним джерелом інформації, що може бути використана для оцінювання кількісних індикаторів є офіційні дані державної служби статистики та її представництв у регіонах України. Якісні індикатори визначаються на підставі опитувань населення щодо їх оцінки ефективності окремих напрямків регіональної політики та їх впливу на рівень задоволення певної групи потреб. При умові проведення масштабних опитувань, якісні індикатори можна включити в запроповану автором модель, що підвищить рівень якості та репрезентативності отриманих результатів. Проте, у зв'язку з відсутністю таких опитувань, індикатори для оцінки окремих показників запропоновано обирати на основі наступних принципів:

- придатність показників для міжрегіонального співставлення;
- забезпечення наявною статистичною інформацією;
- можливість використання показників у динаміці;
- однозначність трактування щодо впливу на рівень задоволення певної групи потреб.

У свою чергу конкретний набір індикаторів для кожного показника залежить насамперед від мети та цілей оцінки соціальної політики, що забезпечує відповідну гнучкість даної методики до конкретних умов.

Висновки. На основі проведених досліджень доведено, що важливим фактором ефективності регіональної соціальної політики є створення умов для гармонійного задоволення суспільних потреб, що сприятиме повноцінному людському розвитку та підвищенню конкурентоспроможності регіону. Використання методичних підходів до оцінювання соціальної політики крізь призму людських потреб дозволить ранжувати базові й вторинні потреби, визначати відповідні пріоритети, удосконалити систему оцінювання соціального забезпечення й розвитку населення регіону, розподіляти повноваження та відповідальність за реалізацію окремих аспектів соціальної політики на місцях.

Бібліографічний список: 1. Алексеєнко Т.Ф. Мотивація соціальної поведінки та механізми її формування / Т.Ф. Алексеєнко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – Луганськ: ЛНУ ім. Тараса Шевченка, 2011. – № 4. – С. 4–10. 2. Беда К.В. Використання індексу людського розвитку для аналізу рівня соціального розвитку країни / К.В. Беда // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 18. – С. 95-99. 3. Боднар В.Д.

Використання мотиваційних теорій у діяльності органів місцевого самоврядування / В.Д. Боднар // Наукові розвідки з державного та муніципального управління, 2013. – № 1. – С. 283-293, с. 285.

4. Валенков В.Є. Регіональні аспекти формування та оцінювання соціального потенціалу держави / В.Є. Валенков // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 21. – С. 123-126.

5. Карпенко А.В. Рівень людського розвитку в Україні [Електронний ресурс] / А.В. Карпенко. – Режим доступу: [http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znptdau/2012_17_1/17\(1\)\(28\).pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znptdau/2012_17_1/17(1)(28).pdf).

6. Макарова О.В. Соціальна політика в Україні: монографія / О.В. Макарова; Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М.В. Птухи НАН України. – К., 2015. – 244 с.

7. Маслоу А. Мотивация и личность [Текст] / А. Маслоу. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2006. – 352 с. (Серия «Мастера психологии»).

8. Регіональний людський розвиток: статистичний бюлетень / Державна служба статистики України. – Київ, 2016 р.

9. Риндзак О.Т. Оцінювання ефективності соціальних програм соціологічними методами / О.Т. Риндзак // Демографія та соціальна економіка. – 2013. – № 1 (19). – С. 89-99.

10. Садова У.Я. Регіональна соціальна політика в Україні: критерії оцінювання та показники ефективності / У.Я. Садова // Демографія та соціальна економіка. – Режим доступу: Електронний ресурс 2008. – № 1. – С. 151-165 // <http://dspace.nbuv.gov.ua/dspace/bitstream/handle/123456789/8928/14-Sadova.pdf?sequence=1>.

11. Соціальні результати державних програм: теоретико - методологічні та прикладні аспекти оцінювання: [монографія] / за ред. Е.М. Лібанової; Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України. – Умань: Видавець «Сочінський», 2012. – 312 с.

12. Яценко Л.Д. Регіональний аспект соціальної напруженості в Україні: стан, фактори формування та шляхи подолання / Л.Д. Яценко, О.О. Коломієць // Національний інститут стратегічних досліджень. – Київ, 2015.

13. Іртищева І.О. Неприбуткові організації в системі світових соціально-економічних процесів: [монографія] / [Стройко Т.В., Іртищева І.О., Стегней М.І., Ткаліч Т.І., Крупіца І.В.]; за ред. д.е.н., доцента Стройко Т.В. – Херсон.: Видавничий дім «Гельветика», 2013. – 135 с.

И.А. Иртышева, О.В. Гурина, Ю.А. Работин. Методические подходы к оценке эффективности региональной социальной политики в контексте удовлетворения общественных потребностей. В статье обосновано, что в современных условиях мотивационные факторы становятся одними из определяющих факторов социального развития и движущими силами экономического прогресса. Использование теории мотивации, в частности теории потребностей, в процессе проектирования

социальной политики региона является важным фактором ее действенности с позиций влияния на развитие социальных процессов в заданном векторе. Автором исследованы научные подходы к оценке эффективности региональной социальной политики, предложена модель оценки эффективности социальной политики региона в контексте удовлетворения общественных потребностей. Уточнено понятие «эффективности региональной социальной политики», систематизированы критерии и показатели ее оценки.

Ключевые слова: социальная политика, теория мотивации, потребности, критерии, развитие общества.

I. Irtysheva, O. Gurina, Yu. Rabotin. Methodical approaches to assess the efficiency of regional social policy in the context of satisfaction of social needs. In the system of relations of modern social progress, it is the person who acts as the main key element of socio-economic, scientific-technical and information interaction. At the same time, one of the conditions for the sustainable development of socio-economic systems is the need for a more complete satisfaction of the entire spectrum of social needs, including personal, among which: the need for self-realization, identity, cultural and spiritual development.

The subject of the study in the article is the regional social policy and approaches to assessing its effectiveness.

The purpose of the article is to create methodological approaches to assessing the effectiveness of social policy in terms of meeting social needs.

Methods. It is substantiated that in modern conditions motivational factors become one of the determinant factors of social development and driving forces of economic progress. The use of the theory of motivation, in particular, the theory of needs, in the process of developing the social policy of the region is an important factor in its effectiveness in terms of the impact on the development of social processes in a particular vector.

Results. On the basis of integration of scientific approaches to the assessment of the effectiveness of regional social policy and the theory of needs motivation, a model for assessing the effectiveness of the social policy of the region through the prism of meeting social needs was proposed. The use of these methodological approaches will allow assessing key and secondary needs, identifying relevant priorities, improving the social security assessment and population development in the region, and sharing responsibilities and responsibilities for implementing certain aspects of social policy on the ground.

Keywords: social policy, the theory of motivation, needs, criteria, human development

Стаття надійшла до редакції: 18.03.2018 р.